

औ नमः सर्वतथागतेभ्यः ॥ नागानितगुणारकणातन्मुनिनसदनादोषविषयक्षानानादिक्षुदशास्त्रपिस्त्रगता नंध्वत्रय
 प्रवर्तिने विने ॥ स्वाङ्गीकृत्यधर्मप्रमुदिनादर्थविनिश्चयागुभृथस्वानेदेवपुत्रीतंरुधिरमणिमगिइस्वजी
 वप्रकारंमिभिद्याल्येदेहादिमरणानितानेधनीयंश्वर्तकेप्राणोधेवःअकरोतासतिसस्वनिवरणाविस्कन्न
 गाद ॥ एवंमयाश्रुतमेकस्मिन्समयेभगवान्श्रावत्याविरतिस्मपूर्वागमेभृगारमातुःप्रासादेमहताभिधुमं
 घेनसाधर्मद्वयोदशभिर्भिक्षुशतैःतत्रमगवाभारगम्भीरमधुरोदारेणावाह्यस्वोणाभिधुमामन्त्रयन्तेस्मध
 र्मेदोभिधुवोधर्मदेशयिव्याभिआदौकल्याणंमध्येकल्याणंपर्यवसानकल्याणंस्वर्थस्वयंजनंकेवलंपीरपू
 र्णपरिशुद्धंपर्यवदातंब्रह्मचर्यंसंप्रकामयिष्येयदुताथविनिश्चयन्नामधर्मपयोपनदशयेत्साधुचसुष्टु
 चमनसिकर्तव्याणिधर्मसाधुभगवानितितैभिष्यवोभगवतःप्रत्यशीषुभगवानेतदवोचत् ॥

धर्मरत्न राज्याचार्य सुरत श्री महाबिहार

II-207

५५ ५५ ५५ ५५

अर्थविनिश्चय सुत्र

स्वच्छः प्रकारे कार्ये मे विज्ञानादिषु पंचमः
नये समुद्देश्ये वेति हेमः = १ =

३ इन्द्रियारण्यमविकृतिः शब्दयोनिश्चातवक्ष्यमाः
१ ज्ञेय्यादिस्थानादि महाभूतानि तद्गुणाः ६ चातिधीयते वा
धानुः अष्टादित्वात्प्रत्ययः = ३

आयतनेऽस्मिन्निति आयतनं
यती प्रयत्नेऽआचेकाहोत्प
कार्यालय चैत्पमायतने बुद्धि
वेऽप्युद्देशपादये इति ५३ = ३३

श्रीमं जुगुप्सुवेनमः ॥ ॥ भगवानाह ॥ ॥ कश्चासौ भिक्षवोऽर्थविनिश्रयो नाम धर्मपण्यायः ॥ ॥ प्रदुत
पंचस्कन्धाः ॥ पंचोपादानस्कन्धाः ॥ अष्टादशधातवः ॥ द्वादशा यतनानि ॥ द्वादशाङ्गप्रतीत्यसमुत्पादः ॥ चत्वार्यो
र्यसत्यानि ॥ द्वाविंशतीन्द्रियाणि ॥ चत्वारि ध्यानानि ॥ चत्वारो ब्रह्मविहाराः ॥ चतस्रः प्रति संविदः ॥ चतस्रः
समाधिभावनाः ॥ चत्वारि स्मृत्युपस्थानानि ॥ चत्वारि सम्पक्वहाणानि ॥ चत्वारि ऋद्धिपादाः ॥ पंचेन्द्रियाणि ॥
पंचवलानि ॥ सप्तबोध्यं गानि ॥ आर्याष्टाङ्गमार्गः ॥ षोडशाकारनापानानुस्मृतिः ॥ चत्वारि श्रोतापत्यज्ञा
नि ॥ दशतथागतवलानि ॥ चत्वारि वैशारद्यानि ॥ चतस्रः प्रति संविदः ॥ अष्टादशावेष्टिकबुद्धधर्माः ॥ द्वात्रिं
शमहापुरुषलक्षणानि ॥ अशीत्यनुव्यञ्जनानि ॥ अष्टाभिश्चोऽर्थविनिश्रयस्य धर्मपण्यायस्योद्देशः ॥

तत्रभिक्षवः कर्तमेपंचस्कन्धाः॥ तद्यथा॥ रूपस्कन्धः॥ वेदनास्कन्धः॥ सस्कारस्कन्धः॥ विज्ञानस्कन्धः॥ इमेभिक्ष
वः पंचस्कन्धाः॥ ॥ तत्रभिक्षवः कर्तमेपंचोपादानस्कन्धाः॥ तद्यथा॥ ॥ रूपोपादानस्कन्धः॥ वेदनोपादानस्क
न्धः॥ संज्ञोपादानस्कन्धः॥ सस्कारोपादानस्कन्धः॥ विज्ञानोपादानस्कन्धः॥ इमेभिक्षवः पंचोपादानस्कन्धाः॥
॥ तत्रभिक्षवः कर्तमेऽष्टादशधातवः॥ तद्यथा॥ ॥ चक्षुर्धातुः॥ रूपधातुः॥ चक्षुर्विज्ञानधातुः॥ श्रोत्रधा
तुः॥ शब्दधातुः॥ श्रोत्रविज्ञानधातुः॥ घ्राणाधातुः॥ गंधधातुः॥ घ्राणविज्ञानधातुः॥ जिह्वाधातुः॥ रसधातुः॥ जि
ह्वाविज्ञानधातुः॥ कायधातुः॥ स्पर्शधातुः॥ कायविज्ञानधातुः॥ मनोधातुः॥ धर्मधातुः॥ मनोविज्ञानधातुः॥
इमेभिक्षवरूप्यं तऽष्टादशधातवः॥ ॥ तत्रभिक्षवः कर्तमानि द्वादशायतनानि॥ ॥ यदुत॥ ॥ चक्षुरा

ध्यात्मिकमायतनं ॥ रूपमध्यात्मिकमायतनं ॥ शब्दोवाह्यमायतनं ॥ ॥ आरामध्यात्मिकमायतनं ॥ गंधोवाह्यमायतनं ॥ जि
ह्वाध्यात्मिकमायतनं ॥ रसोवाह्यमायतनं ॥ कायाध्यात्मिकमायतनं ॥ स्पर्शोवाह्यमायतनं ॥ मन अध्यात्मिक
मायतनं ॥ धर्मोवाह्यमायतनं ॥ इमानि भिक्षवः उच्यन्ते द्वादशायतनानि ॥ ॥ तत्र भिक्षवः कतमो द्वादशाङ्गः
प्रतीत्यसमुत्पादः ॥ ॥ अविद्याप्रत्ययासंस्काराः संस्कारप्रत्ययं विज्ञानं ॥ विज्ञानप्रत्ययं नामरूपं ॥ नामरूप
प्रत्ययषडायतनं ॥ षडायतनप्रत्ययः स्पर्शः ॥ स्पर्शप्रत्ययावेदना ॥ वेदनाप्रत्ययान्तृष्टा ॥ तृष्टाप्रत्ययादुपादानं
उपादानप्रत्ययाद्भवः ॥ भवप्रत्ययात्जातिः ॥ जातिप्रत्ययाजरा मरणाशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्सोपायासाः सभ
वन्त्येवमस्य केवलस्य महतो दुःखस्कंधस्य समुदयो भवति ॥ ॥ अविद्यानिरोधात्संस्कारनिरोधः ॥ संस्कार

निरोधादि ज्ञाननिरोधः॥ विज्ञाननिरोधात्नामरूपनिरोधः॥ नामरूपनिरोधाद्वायतननिरोधः॥ षडायतननिरोधा
त्स्पर्शनिरोधः॥ स्पर्शनिरोधाद्देहानिरोधः॥ वेदाननिरोधात्तृष्णानिरोधः॥ तृष्णानिरोधादुपादाननिरोधः॥ उपा
दाननिरोधाद्भवनिरोधः॥ भवनिरोधाज्जातिनिरोधः॥ जातिनिरोधाज्जगत्संसारशोकपरिदेवदुःखदोर्मनस्यो
पायासानिरुध्यन्ते॥ ॥ एवमस्य केवलस्य महतो दुःखस्कन्धस्य निरोधो भवति॥ ॥ तत्र कतमा अविद्या
यतत्पूर्वन्ते अज्ञानं॥ अपरान्ते अज्ञानं॥ पूर्वापरान्ते अज्ञानं॥ अध्यात्म अज्ञानं॥ वहिर्धा अज्ञानं॥ अध्यात्मव
हिर्धा अज्ञानं॥ कर्मराजज्ञानं विष्णुकेऽज्ञानं॥ सुकृतेऽज्ञानं॥ दुष्कृतेऽज्ञानं॥ सुकृतदुष्कृतेषु धर्मेष्वज्ञानं
हेतावज्ञानं॥ फलेऽज्ञानं॥ हेतुफलेऽज्ञानं॥ हेतुसत्यत्रेषु धर्मेष्वज्ञानं॥ प्रतीत्यसमुत्पादेऽज्ञानं॥ प्रतीत्यसमु

त्यत्रेषु धर्मेषु ज्ञानं ॥ बुद्धेऽज्ञानं ॥ धर्मेऽज्ञानं ॥ संद्येऽज्ञानं ॥ दुःखेऽज्ञानं ॥ समुदयेऽज्ञानं ॥ निरोधेऽज्ञानं ॥ मार्गेऽ
ज्ञानं ॥ कुशलेऽज्ञानं ॥ अकुशलेऽज्ञानं ॥ कुशलाकुशलेषु धर्मेषु ज्ञानं ॥ सावयेऽज्ञानं ॥ अनवयेऽज्ञानं ॥ साव
यानवयेषु धर्मेषु ज्ञानं ॥ सेवितव्येऽज्ञानं ॥ असेवितव्येऽज्ञानं ॥ सेवितव्यासेवितव्येषु धर्मेषु ज्ञानं ॥ सास्यवेऽ
ज्ञानं ॥ सास्यवानास्यवेषु धर्मेषु ज्ञानं ॥ संस्कृतेऽज्ञानं ॥ असंस्कृतेऽज्ञानं ॥ संस्कृतासंस्कृतेषु धर्मेषु ज्ञानं
अतीतेऽज्ञानं ॥ अनागतेऽज्ञानं ॥ प्रत्युत्पन्नेऽज्ञानं ॥ अतीतानागतप्रत्युत्पन्नेषु धर्मेषु ज्ञानं ॥ षड्गुवास्पर्शीयत
त्रेषु यथाभूतमज्ञानदर्शनमतमिदमप्यस्थम् ॥ संमोहोऽविद्याश्चकारमियमुच्यतेऽविद्येति ॥ ॥ अवि
द्याप्रत्ययाः संस्कारा इति ॥ संस्काराः कतमे ॥ ॥ त्रयः संस्काराः ॥ कायसंस्कारः ॥ १ ॥ वाक्संस्कारः

~~४५५५~~

२ ॥ मनसंस्कारः ॥ ३ ॥ नत्र कायसंस्कारः कतमः ॥ ॥ आश्वासः प्रश्वासः कायिको ह्येष धर्मः कायनिश्चितः कायप्रतिवर्धः कायनिश्चित्यवर्तते तस्मादाश्वाससंस्कार इत्युच्यते ॥ ॥ वाक्संस्कारः कतमः ॥ वितर्कयित्वा विचारयित्वा वाचं भाषते नावितर्कयित्वा ॥ नाविचार्यतस्माद्वितर्कविचारो वाक्संस्कार इत्युच्यते ॥ ॥ मनःसंस्कारः कतमः ॥ ^{अनुक्त} रक्तस्य चेतना ॥ ^{सुख} विहृतस्य चेतना ॥ मृतस्य चेतना ॥ चेतसि को ह्येष धर्मः चित्तनिश्चितश्चित्तप्रतिवद्धश्चित्तनिश्चित्यप्रवर्तते ॥ तस्माच्चेतना मनःसंस्कार इत्युच्यते संस्कारप्रत्ययं विज्ञानमिति ॥ ॥ षड्विज्ञानकायाः कतमेषां तथैवा चक्षुर्विज्ञानं ॥ श्रोत्रविज्ञानं ॥ घ्राणविज्ञानं ॥ जिह्वाविज्ञानं ॥ कायविज्ञानं ॥ मनो विज्ञानं ॥ ॥ इमेषां विज्ञानकायाः विज्ञानप्रत्ययं नाम रूपमिति ॥ तत्र नामरूपं ना

विज्ञानं कतमं

म॥ चत्वारो रूपिनः स्कंधाः कतमे चत्वारः॥ वेदना स्कंधः संज्ञा स्कंधः संस्कार स्कंधः विज्ञान स्कंधः॥ इदं नाम रूपं कतमत्॥ यत्किंचिदुपैतच्चत्वारि महाभूतानि॥ चत्वारि च महाभूतान्युपादाय॥ तद्यथा॥ पृथिवी धातुः॥ अप धातुः॥ तेजो धातुः॥ वायु धातुः॥ पृथि धातुः कतमः॥ यद्गुरुत्वं कर्कशत्वं च कर्कशत्वं च॥ अप धातुः कतमः॥ यदुह्यत्वं परिपाचनत्वं च॥ तेजो धातुः कतमः॥ यदुष्णत्वं परिपाचनत्वं च॥ वायु धातुः कतमः॥ यदाकुंचनः प्रसारण लघुसमुदीरणात्वं च॥ यदिदं रूपं पूर्वकं नाम तदुभयमेकत्राभिहितं नाम रूपमित्युच्यते॥ नाम रूप प्रत्ययं षडा यतनमिति॥ षडा यतनं कतमत्॥ चक्षुरायतनं॥ श्रोत्रायतनं॥ घ्राणायतनं॥ जिह्वायतनं॥ काशायतनं॥ मन आयतनं॥ इदमुच्यते॥

षडायतनं ॥ ॥ षडायनप्रत्ययस्पर्श इति ॥ ॥ स्पर्शः कतमः षड् स्पर्शकायाः ॥ चक्षुः संस्पर्शः ॥ श्रोत्रसं
स्पर्शः ॥ घ्राणसंस्पर्शः ॥ जिह्वासंस्पर्शः ॥ कायसंस्पर्शः ॥ मनः संस्पर्शः ॥ ॥ स्पर्शप्रत्ययावेदना ॥ वेदना कतमा
षड्वेदना ॥ कतमेषट् ॥ ॥ चक्षुः संस्पर्शवेदना ॥ सुखादुःखा अदुःखा सुखा च ॥ श्रोत्रसंस्पर्शजावेदना ॥
सुखादुःखा अदुःखा सुखा च ॥ घ्राणसंस्पर्शजावेदना ॥ सुखादुःखा अदुःखा सुखा च ॥ जिह्वासंस्पर्शजावेदना ॥
सुखादुःखा अदुःखा सुखा च ॥ कायसंस्पर्शजावेदना ॥ सुखादुःखा अदुःखा सुखा च ॥ मनः संस्पर्शजावेदना ॥
सुखादुःखा अदुःखा सुखा च ॥ इयमुच्यते वेदना ॥ ॥ वेदनाप्रत्ययातृष्णा ॥ कतमातृष्णा ॥ षट् तृष्णाकायाः
कतमेषट् ॥ रूपतृष्णा ॥ शब्दतृष्णा ॥ गंधतृष्णा ॥ रसतृष्णा ॥ स्पर्शतृष्णा ॥ धर्मतृष्णा ॥ ॥ तृष्णाप्रत्ययमुपादानं

उपादानं कतमत् ॥ चत्वार्युपादानानि ॥ ॥ कतमोपादानं ॥ तृष्णोपादानं ॥ शीलव्रतोपादानं ॥ आत्मवेदनोपा-
 दानं ॥ ॥ उपादानप्रत्ययो भवइति ॥ भवकतमः त्रयोभवाः कतमेवम् ॥ ॥ कामभवः ॥ रूपभवः ॥ आरूप-
 भवश्च ॥ ॥ तत्र कामभवकतमः ॥ तद्यथा ॥ नरकाः तिर्यचः प्रेताः ॥ असुराः ॥ षट्कामावचरा देवाः ॥ ॥ तद्य-
 था ॥ अष्टौ महानरकाः ॥ कतमेऽष्टौ ॥ तद्यथा ॥ उष्णमहानरकाः ॥ संजीवः ॥ कालसूत्रः ॥ संघातः ॥ द्वौ चरौ र-
 वौ ॥ तपनः ॥ प्रतापनः ॥ अवीचिश्च ॥ इति महानरकाः ॥ ॥ तद्यथा ॥ अर्बुदं निर्वुदं ॥ अततः ॥ रुरुवः ॥ हुहुवः ॥
 उत्पलः ॥ पद्मः ॥ महापद्मः ॥ ॥ कतमेषट् देवाः ॥ चातुर्महाराजकायिका देवाः ॥ त्रायस्त्रिंशाः ॥ यामाः
 तुषिताः ॥ निर्माणा रतयः ॥ परनिर्मितवशवर्तिनो देवाः ॥ ॥ तत्र रूपभवः कतमः ॥ तद्यथा ॥ ॥ व-

श्रीकायिकाः॥ ब्रह्मपुरोहिताः महाब्रह्मणः॥ परिताभाः॥ अप्रमाणाभाः॥ आभास्वराः॥ परित्तशुभाः॥ अप्र
माणाशुभाः॥ शुभ^{रु}भस्त्राः॥ अनभुकाः॥ पुण्यप्रसवाः॥ बृहत्फलाः॥ अद्वहा॥ अतया॥ अइहा सुदर्शना॥ अक
निष्ठाश्चेति॥ ॥ आरुप्यधातवः कतमे॥ तद्यथा॥ आकाशानंत्यायतनं॥ विज्ञानानंत्यायतनं॥ आ
किंचन्यायतनं॥ नैवसंज्ञानासंज्ञायतनं॥ अरूपिणां देवानां चित्तमात्रमध्यायिनां॥ चतुर्विधा उपपत्ति
रयमुच्यते॥ ॥ उपादानप्रत्ययोभवः॥ भवप्रत्यया जातिरिति॥ जातिकतमा॥ ॥ यातेषां तेषां सत्त्वानां त
स्मिंस्तस्मिन्सत्त्वनिकाये॥ जातिसंजातिरवक्रान्तिरभिनिर्वृतिः॥ स्कंधानां प्रादुर्भावः॥ आयतनानां प्रतिलंभो
जीवितेन्द्रियस्योद्भवो॥ निकायसमागतायाः समवधानमिदमुच्यते जातिरिति॥ ॥ जातिप्रत्ययं जरा मर

रामिति॥ तत्र जरा कतमा॥ ॥ यत्स्वालित्यं पालित्यं॥ वली प्रचुरता॥ जीर्णता॥ भुग्नता॥ कुञ्जगोपानसीवक्र
ता॥ गुरुगुरुश्वासप्रश्वासकश्च॥ तिलकालोपहतगात्रतापुरतः प्राकभारकायता॥ दण्डवदंभता॥ इन्द्रिया
णां परिपाकः परिभेदः॥ संभाराणां पुराणीभावोजर्जरीभावः॥ वंचत्वमंचत्वहानिः परिहाणिरियमुच्यते
जरा॥ ॥ तत्र मरणा कतमत्॥ ॥ यत्तेषां तेषां सत्त्वानां तस्मात्तस्माच्छ्रुतिः॥ च्यवनताभेदो
ऽत्तर्द्धनं मरणां कालक्रिया आ पुषो हनिरुष्मणो हाणि॥ जीवितेन्द्रियस्य निरोधः स्वधानां निक्षेपः इदमुच्य
ते मरणां॥ प्रदेतन्मरणां॥ पूर्विका च जरा॥ तदुभयमेकत्राभिसंक्षिप्य जरा मरणमित्युच्यते॥ अयं भिक्षवो
द्वादशाङ्गप्रतीत्यसमुत्पादस्यायं विभक्त इति॥ ॥ तत्र कतमानि चत्वार्यार्यसत्यानि॥ तद्यथा॥ ॥

५: खं मार्यसत्यं १ ५: खं समुदयमार्यसत्यं २ ५: खं निरोधमार्यसत्यं ३ ५: खं निरोधगामिनीप्रतिपदमार्यसत्यं ४ ॥ तत्र ५: खं मार्यसत्यं क
तमत् ॥ १ ॥

जातिदुःखं ॥ जरादुःखं ॥ व्याधिदुःखं ॥ मरणादुःखं ॥ प्रियवियोगदुःखं ॥ अप्रियसंयोगदुःखं ॥ रूपदुःखं ॥ वेदनादुःखं
संज्ञादुःखं ॥ संस्कारदुःखं ॥ विज्ञानदुःखं ॥ प्रदयीत्वं पर्येषमानेन न भ्यते तदपि दुःखं संक्षेपेण पंचोपादानम् कं
धादुःखं ॥ इयमुच्यते दुःखमार्यसत्यं ॥ ॥ तत्र ५: खं समुदयमार्यसत्यं कतमत् ॥ तथथा ॥ येयंतु स्नायो न भवि
की न दीराग सहगता ॥ तत्राभिनन्दिनी ॥ इयमुच्यते दुःखसमुदयमार्यसत्यं ॥ ॥ तत्र कतमदुःखं निरोधमा
र्यसत्यं ॥ प्रदस्या एव तस्मात् ॥ पौनर्भविकान् दीराग सहगताया ॥ तत्र तत्राभिनन्दिन्या अशेषतः प्रहारां प्रति
निःसंगो व्यन्ती भावः क्षयो निरागोः निरोधोः व्युपशमाः ५ वृक्षमदमुच्यते दुःखं निरोधमार्यसत्यं ॥ ॥ तत्र ५:
खं निरोधगामिनिः प्रतिपदमार्यसत्यं कतमत् ॥ प्रदुताय मेव सम्यग्दृष्ट्या भिरार्थाश्चाज्ञो मार्गः ॥ तथथा ॥ ॥

आदि

कश्चित्पुरुषोऽज्वराभिभूतकुशलसंघट्टकर्मणां श्रुतशास्त्रं वैद्यमुपसक्रम्य बुधैविवं ज्वरेशान्तिभूतोऽस्मि
 अस्योपशमायौषधमुपदिष्टेमानमिच्छामीति ॥ सतस्यभिषक् प्राङ्निदानमनु पृच्छेत् ॥ किंत्वयामुक्तं पी
 तं चेति ॥ आतुरस्तस्य कथयेत् ॥ मया हि दधि त्रपुषं भक्षितं ॥ अन्नपानं तक्तं पीतमिति ॥ सतस्यभिषग्विशे
 षणमुपदिश्य ॥ औषधमुपदिशेत् ॥ एवमेव जात्यादिमहाज्वरसंतापितासाधवो ॥ महाचित्तभिषजं ॥ महाकारु
 णिकं नाथं ॥ तथागतमुपसंक्रम्य दुःखज्वरापर्यधर्मपृच्छेयुः ॥ तेभ्यो भगवान्निदानं समुदयाख्यं मारव्यायः आ
 र्याष्टाङ्गो मार्गमहौषधं शान्ति करं निर्वाणमुपदिशेत् ॥ क्लेशातुरोप्येतं मार्गं भावयन्नविचारात् सर्वदुःखक्षयम
 वाप्स्यति निर्वाणपुरं गत्वा परिशान्तिमवाप्नोतीति ॥ एतानि खलु भिक्षवश्चत्वार्यार्यसत्यानि ॥ ॥ तत्रभि

शिवः कतमः आर्याष्टाङ्गो मार्गः ॥ तथथा ॥ ॥ सम्यग्दृष्टिः ॥ सम्यक्संकल्पः ॥ सम्यक्वाक् ॥ सम्यक्कर्मान्तः ॥
सम्यगाजीवः ॥ सम्यग्व्यापारः ॥ सम्यक्स्मृतिः ॥ सम्यक्समाधिरिति ॥ ॥ तत्रभिक्षवः कतमा सम्यक् दृष्टिः
अस्त्ययं लोकोऽस्ति परलोकोऽस्ति पिता ॥ अस्मिदन्तमस्ति ^{भूतं} अस्ति निश्चयानिष्ट सुकृत दुष्कृतानां कर्म
णां फलविपाकः ॥ सनिलोके सम्यगाताः सम्यक्प्रतिपन्ना इति ॥ इयंभिक्षवः सम्यक् दृष्टिः ॥ सम्यक्संक
ल्पः ॥ कतमः ॥ बुद्धत्वादियपरिणामितं दानं शीलं च ॥ चक्रवर्त्त्यादिपरिणामितं अयंभिक्षवः सम्यक्संक
ल्पः ॥ सम्यग्वाक्कृतमा ॥ ॥ इहभिक्षवः पारुष्या नृतपैश्रव्यसंभिन्नप्रलापवर्जिता अननृतवागियमुच्यते
सम्यक्वाक् ॥ ॥ सम्यक्कर्मान्तः कतमः ॥ ॥ कायवाक्यनसादशकुशलेषु कर्मपथेषु व्यापारः ॥

तत्र कायिकं त्रिविधं प्राणातिपातादत्तादानात् काममिथ्याचारादिरतिः ॥ वाचिकं चतुर्विधं अनृतपा
 रुष्यपैसून्यसंभिन्नप्रलापादिरतिः ॥ मानसिकं त्रिविधं अविद्याव्यापादमिथ्यादृष्ट्यादिरतिः ॥ तत्र
 प्राणातिपातः कतमः ॥ प्राणी च भवति ॥ प्राणि संमी च भवति ॥ वध कचित्तं चोत्पादयति ॥ जीविता
 व्यपरोपयति ॥ अयमुच्यते भिक्षवः प्राणातिपातः ॥ अन्यत्र प्रमादादृष्ट्या अ प्राणिवधः ॥ तत्र अद
 तादानं कतमः ॥ स्तेयचित्तस्य परद्रव्यस्वीकरणमदत्तादानं ॥ अन्यत्र मातापितृभ्रातृस्वजनमित्रद्र
 व्यस्य ॥ स्वल्पस्यानुपरोधि नो ग्रहणात्तादानं ॥ तत्र काममिथ्याचार कतमः ॥ परस्त्रीमुप
 सभोगोभर्तृराजा मातापितृरक्षितानामथवा स्थानगम्यादेशकालेषु विप्रतिपत्तिः कायिकमे

अदेशकालेषु स्थानं
 अत्र काको स्थितो स्थानं तिष्ठत्यस्मिन्निति अधिकारोत्पद्यते ॥ २८६ ॥

देवेनवा.मारेणवा.केनचित्वा.पुनर्लोके.सहधर्मगति॥येपुनस्तथागतै.नान्नरायिका.धर्माआख्यातास्तानप्रति
मेवमानस्य.नान्नमन्नरायेत्यत्रकश्चिद्वादमारोपयेदतिविस्तरः॥यावानेनप्रतिपदाख्याआर्यानेर्याने.हीनांप्र
तिरषावमारो न निर्णयात्॥दकेतरःसम्यग्दुःखतसापः॥इत्यत्रस्येकश्चिद्वादपूर्ववत्॥क्षीणाश्रवस्य.स
तामात्मानं.प्रतिज्ञानतः॥इमेआश्रवा.मपरिक्षीणा.इत्यत्र.कश्चिद्वादमारोपयेत्॥सदेवलेलोकेसमारके
.सश्रमणब्राह्मणिकायां.प्रजायां.सदेवमानुषायां.निमित्तमेवत्रसमनुपश्यति.निमित्तसमनुपश्यंस्तथाग
तःक्षेमप्राप्तेःविहरत्यभूयप्राप्ते.आहभंस्थानंप्रजानाति॥सम्यक्पर्षद्भूतःसिंहनादंनदति.ब्राह्मंचक्रं.प्र
वर्तयति॥अप्रवर्तित.श्रमणोनवा.ब्राह्मणोनवा.केनचिद्वा.पुनर्लोकेसहधर्मगति॥इहभिक्षवोभग

अभिमतो विवेकार्थ १ आश्रयवक्ष्यमानवेदार्थ २ अनराधि कथमज्ञानवेदार्थ ३ नैवार्थि कमागवित
रसावेदार्थ ४ ॥ ५ ॥

वनस्तथागतस्य चत्वारिवैशारथ्यानि ॥ ॥ कतमास्तथागतस्य चतस्रः प्रतिसंविदः ॥ यदुत अर्थप्रतिसंवित
धर्मप्रतिसंवित ॥ निरुक्तिप्रतिसंवित ॥ प्रतिभानप्रतिसंवित ॥ इमानि भिक्षवश्चतस्रः प्रतिसंविदः ॥ ॥
कतमे भिक्षवोऽष्टादशावेणिकावुद्धधर्माः ॥ नास्ति तथागतस्य स्वलितं ॥ नास्ति रचितं ॥ नास्ति मुनीतस्मृति
ता ॥ नास्ति समाहितचित्तं ॥ नास्ति नातात्वसंज्ञा ॥ नाभ्यप्रतिसंख्यायोपेक्षा ॥ नास्ति हृदस्य हानि ॥ नास्ति
वीर्यस्य हानि ॥ नास्ति स्मृते हानि ॥ नास्ति प्रज्ञा हानि ॥ नास्ति विमुक्ते हानि ॥ विविमुक्तिज्ञानदर्शकानि ॥ अ
तीते ध्वन्यसङ्गमप्रतिहतं ॥ ज्ञानदर्शनं ॥ अनागतेऽध्वन्यसंगमप्रतिहतं ज्ञानदर्शनं ॥ प्रत्युत्पन्नेऽध्वन्यसं
गमप्रतिहतं ज्ञानदर्शनं ॥ सर्वकायकर्मज्ञानपूर्वकं ॥ संज्ञानुपरिवर्तः ॥ सर्ववाक्कर्मज्ञानपूर्वगमं ॥ ज्ञानानुप

रिवर्तेः॥ सर्वमनः कर्मज्ञानपूर्वगमंज्ञानानुपरिवर्तेः॥ ॥ इमेभिश्चवस्तथागतस्याष्टादशावेणि काबुद्धधर्मा
॥ तत्रकतमानितथागतस्य द्वाविंशत्महापुरुषलक्षणानि ॥ सुप्रतिष्ठितपादता तथागतस्येदंम
हापुरुषलक्षणं अधस्तात्पादतलयोश्चक्रांकितपादतलता आयतपादनीसंगतपादता दीर्घागुलिता ॥
जालहस्तपादता ॥ मृदुतरुणाहस्तपादता ॥ सप्तछददशरीरता ॥ एगोयजंघता ॥ कोशगतवस्तिगुह्यता
सिंहपूर्वाङ्ककाग्रता ॥ चितोत्मता ॥ सुमहत्तस्कंधजा ॥ अलुनामता ॥ प्रलंबवाङ्मता ॥ विशुद्धनेत्रता ॥ कंबु
गीवता ॥ सिंहहनुता ॥ समचत्वारिंशदन्तता ॥ समाविरलदंतता ॥ सुशुक्लदंतता ॥ प्रभूततनुजिह्वा
रसरसागुता ॥ ब्रह्मस्वरकलविकरुतस्वरता ॥ अभिनीलनेत्रता ॥ सूक्ष्मछविता ॥ सुवर्णवर्णछविता

— करेमकूपता ॥ उतुङ्गप्रदक्षिणावर्तरोमता ॥ इंडनीलकेशता ॥ सु— — — — — राललाटता ॥ उष्मी
षशिरस्कता ॥ न्यग्रोधपरिमण्डल समन्तप्रासादिकता ॥ महानारायणवलसमंतप्रासादिकता ॥ तथाग
तस्येदं महापुरुषलक्षणां ॥ इमानि भिवस्तथागतस्य महापुरुषलक्षणानि ॥ सुप्रतिस्थितौ पादौ
तथागतस्येदं महापुरुषस्य महापुरुषलक्षणां ॥ पूर्वे— टसमादानतया निर्वृत्तं ॥ अधस्तात्पादतलयोश्च
कांकितपादतलता ॥ तथागतस्येदं महापुरुषस्य महापुरुषलक्षणां ॥ पूर्वेपरसत्त्वा जिह्वकरणातया
निर्वृत्तं ॥ पायतपादपाष्ठीसंगपादता तथागतस्येदं महापुरुषस्य महापुरुषलक्षणां ॥ पूर्वेमातापितरौ स
त्कृत्यचरणो सुश्रुषतयाऽभिनिर्वृत्तं ॥ दीर्घांगुलिकता तथागतस्येदं महापुरुषस्य महापुरुषलक्षणां

पूर्वसत्त्वानां धर्मा रक्षावरणः गुणिकरणयानिर्वृत्तं ॥ जालरुस्तपादताः तथागतस्येदं महापुरुषस्य महापुरुष
लक्षणां ॥ पूर्वपरिवाणभेदनतयानिर्वृत्तं ॥ मृदुतरुणारुस्तपादाः तथागतस्येदं महापुरुषस्य महापुरुष
लक्षणां ॥ पूर्वविविधप्रावरणान्नप्रदानयानिर्वृत्तं ॥ सत्त्वोत्सदः शरीरताः तथागतस्येदं महापुरुषस्य
महापुरुषलक्षणां परकिं करणीयः शोमुख्यकरणतयानिर्वृत्तं ॥ विशुद्धगात्रताः तथागतस्येदं महापुरुष
स्य महापुरुषलक्षणां ॥ पूर्वदशकुशलकर्मपथाः तप्तसमादानतयानिर्वृत्तं ॥ कंबुशीवताः तथागतस्येदं म
हापुरुषस्य महापुरुषलक्षणां ॥ पूर्वग्लानेषु विविधभैषज्यान्नप्रदानतया निर्वृत्तं ॥ सिंहरुनुताः तथागत
स्येदं महापुरुषस्य महापुरुषलक्षणां ॥ पूर्वकुशलमूलप्रयोगतयानिर्वृत्तं ॥ समचत्वारिंशद्वन्तताः त

थागतस्येदं महापुरुषस्य महापुरुषलक्षणां ॥ पूर्वे सर्वसत्त्वसमाश्वासनप्रयोगतयानिर्वृत्तं ॥ अविरलदंतता
तथागतस्येदं महापुरुषस्य महापुरुषलक्षणां ॥ पूर्वे भिन्नसत्त्वसत्त्वानतयानिर्वृत्तं ॥ समदंतता तथागतस्येदं
महापुरुषस्य महापुरुषलक्षणां ॥ पूर्वे मनापमणिप्रदानतयानिर्वृत्तं ॥ सुशुक्लदंतता तथागतस्येदं महापुरु
षस्य महापुरुषलक्षणां ॥ पूर्वे स्वरक्षितकायवाञ्छनस्कर्मतयानिर्वृत्तं ॥ प्रभूतजिह्वा तथागतस्येदं महापुरु
षस्य महापुरुषलक्षणां ॥ पूर्वे सत्य - - - रगतयानिर्वृत्तं ॥ रसरसागता तथागतस्य पुरुषस्य महापुरुषल
क्षणां ॥ पूर्वे च प्रमाणापुण्यस्कंध - - - त्वात्मनता परमाभिप्रपद्यं नतयानिर्वृत्तं ॥ वल्लकलविंकरुतस्वरता
तथागतस्येदं महापुरुषस्य महापुरुषलक्षणां ॥ पूर्वे स्निग्धवचनसत्त्वानां वनता आनन्दवचन श्रवणात

यानिर्वृत्तं ॥ अभिनीलनेत्रता तथागतस्येदं महापुरुषस्य महापुरुषलक्षणां ॥ पूर्वमेवैवतसत्त्वसंरक्षणातया
निर्वृत्तं ॥ गोपक्ष्मनेत्रता तथागतस्येदं महापुरुषस्य महापुरुषलक्षणां ॥ पूर्वैककृत्तिमातयानिर्वृत्तं शु
क्ष्मद्विता तथागतस्येदं महापुरुषस्य महापुरुषलक्षणां ॥ पूर्वधर्मसंगीति चित्तसंरक्षणा कर्मण्यतयानि
र्वृत्तं ॥ सुवर्णवर्णद्विता तथागतस्येदं महापुरुषस्य महापुरुषलक्षणां ॥ पूर्वशय्यासनास्तरणा मलाप
वक्रं च प्रदानतयानिर्वृत्तं ॥ एकैकरोमकूपता तथागतस्येदं महापुरुषस्य महापुरुषलक्षणां ॥ पूर्वसंग
तिकापरिवर्जनतयानिर्वृत्तं ॥ प्रदक्षिणावर्तरोमता तथागतस्येदं महापुरुषस्य महापुरुषलक्षणां
पूर्वआचार्योपाध्यायकल्याणमित्रानुशासनिप्रदक्षिणाग्राहितयानिर्वृत्तं ॥ ----- तथागत

स्पेदं महापुरुषस्य महापुरुषलक्षणां ॥ पूर्वे सर्वप्राणानुकंपनतया निहतलोष्टदण्डशस्त्रतयानिर्वृत्तं अश्रु
 क्लृप्तमुखा नरो रालिलाटा तथागतस्पेदं महापुरुषस्य पुरुषलक्षणां ॥ पूर्वे वर्णादीनां वर्णाभाषणतया नि
 र्वृत्तं ॥ उष्णीषशिरस्कता तथागतस्पेदं महापुरुषलक्षणां ॥ पूर्वे ————— निर्वृत्तं ॥ यशोधपरिमण्ड
 ल समन्तप्रासादिकता तथागतस्पेदं महापुरुषस्य पुरुषलक्षणां ॥ पूर्वे आत्मनः परमत्त्वानां च समारो नियो
 जनतयानिर्वृत्तं ॥ शरीरसमन्तप्रासादिकता तथागतस्पेदं महापुरुषस्य महापुरुषलक्षणां ॥ पूर्वे तथागत
 विकरणतया मित्रस्त्रूपप्रतिसंस्कारतया परेषां च भीतानां आश्रयसंधानतया च निर्वृत्तं ॥ अप्रमाणाकुशल
 मूलैश्च ते पुध्मे पुवशवर्तित्वात् तथागतस्य द्वाविंशत् महापुरुषलक्षणानि कारये निर्वृत्तानि ॥ ॥ कत

३०

II-207

धर्मरत्न बज्राचार्य सुरत श्री महाविहार